

dr hab. Klaudia Cymanow-Sosin, prof. UPJPiI
kierownik Katedry Komunikowania Społecznego i Promocji Idei
Wydział Nauk o Komunikacji
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani magister Joanny Kukier

pt. KOMPETENCJE MEDIALNE SENIORÓW W SPOŁECZEŃSTWIE SIECI

napisanej pod kierunkiem Pani dr hab. Ewy Nowak-Teter, prof. UMCS

1. Podstawa opracowania recenzji

Podstawą opracowania recenzji jest pismo Pani Dyrektor Instytutu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach UMCS, prof. dr hab. Iwony Hofman, datowane na 12 lipca 2024 r. w sprawie powierzenia mi obowiązków recenzenta rozprawy doktorskiej Pani mgr Joanny Kukier.

2. Ocena wyboru tematu pracy, celu i hipotez badawczych

Autorka dysertacji, mieszczącej się w pełni w obrębie badawczym dyscypliny nauk o komunikacji społecznej i mediach, podjęła ważną kwestię, którą opracowała z perspektywy medioznawczej i komunikologicznej. Potwierdzając istotność dokonanego wyboru, już we wstępie swojej pracy stwierdza: „W erze cyfrowej, gdzie informacje rozprzestrzeniają się szybciej niż kiedykolwiek wcześniej, kompetencje medialne użytkowników internetu stają się szczególnie istotne. Jest to wyzwanie dla osób z każdej grupy wiekowej. Jednak na wykluczenie cyfrowe najsilniej narażona jest najstarsza grupa społeczeństwa” (s. 7). W tym samym miejscu zaznacza również, że ważnym komponentem pracy jest naukowy namysł nad tematyką edukacji medialnej. „Zdobywanie kompetencji potrzebnych do korzystania z mediów i swobodnego funkcjonowania w społeczeństwie sieci jest możliwe dzięki edukacji medialnej. Rozważania dotyczące umiejętności korzystania z mediów najczęściej dotyczą kształcenia i kompetencji wśród dzieci lub młodzieży” – konkluduje Autorka (s. 7). Równocześnie w dość oryginalny sposób potwierdza tę sugestię, bowiem wskazuje na

frekwencję słów kluczowych, takich jak: „kompetencje AND medialne AND dzieci” oraz „kompetencje AND medialne AND seniorów”, w wyszukiwarce Google Scholar. Liczba obecności obu fraz i dysproporcja jaka między nimi zachodzi na niekorzyść tematyki senioralnej, stają się dla badaczki zachętą do eksploracji tego tematu. Niezależnie od wyeksponowanej motywacji, kwestia analizy aktywności osób starszych w sieci to wciąż tematyka nowa i wymagająca naukowego wglądu w wielu dyscyplinach, w tym związanych z obszarem socjologii, psychologii, a także reprezentowanym przez młodą badaczkę. Włączenie tego obszaru w zakres paradygmatu medioznawczego (z wykorzystaniem m.in. teorii sieci, mediatyzacji Andreasa Heppa i wreszcie kompetencji medialnych) jest jasną deklaracją, iż praca ma charakter związany z wykształceniem badaczki. Jak zostało zaznaczone w pracy, badania dotyczą interwału czasowego, w którym uchwyczone są losy pokolenia, któremu przyszło żyć w erze digitalnej, chociaż sfera technologiczna nie jest dla jego członków elementem natywnym, gdyż w większości ich naturalnym środowiskiem jest przestrzeń słowa pisanego i mówionego oraz mediów tradycyjnych.

Dodatkowym atutem pracy jest właściwy dobór tematu, który powstał we współpracy z Panią Promotor i przy akceptacji Rady Naukowej Instytutu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach UMCS w Lublinie. Pogłębienie kwestii udziału seniorów w społeczeństwie sieciowym i ocena ich kompetencji medialnych w drugiej dekadzie XXI wieku jest ważna faktograficznie i będzie stanowiła w przyszłości punkt odniesienia dla badaczy, którzy podejmą się analizy tych zjawisk w społeczeństwach, które od początku swojej świadomej aktywności, a w kolejnych latach już od urodzenia funkcjonować będą w świecie cyfrowym. Takie spojrzenie na recenzowaną pracę jest potwierdzeniem waloru faktograficznego prowadzonych badań. Autorka wspomina także, że poza walorem poznawczym, jaki stanowią opinie osób starszych pozyskane w wyniku prowadzonych wywiadów pogłębionych, zwracała szczególną uwagę na prowadzenie analiz odnośnie edukacji medialnej i rozwoju badań związanych z nowymi mediami w kontekście procesów starzenia się społeczeństw. Obie te kwestie są mocno powiązane i wynikają z pierwotnych założeń, jakie zostały już wcześniej opisane. Poza tym wymiarem, przedstawione badania – jak deklaruje Autorka – mogą mieć walor praktyczny, bowiem zauważone przez osoby związane z obszarem polityki społecznej, w tym senioralnej, mogłyby przyczynić się do powstania programów profilaktycznych i projektów edukacyjnych, których celem jest umożliwienie wszystkim grupom wiekowym udziału w życiu społecznym. Temu celowi miało posłużyć ukazanie

przykładów dobrych praktyk w województwie lubelskim na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu (s. 91).

Już we wstępie zostały przedstawione cele pracy oraz wszystkie pytania badawcze. W sposób aż nadto wyraźny (wraz z podkreśleniami) Autorka wymieniła kwestie problemowe, które czekały na odpowiedź w poszczególnych częściach pracy. Pogrubioną czcionką wyeksponowane zostały dwie hipotezy, zgodnie z którymi „funkcjonowanie w społeczeństwie sieci w różnym zakresie mobilizuje seniorów do zwiększania swoich kompetencji medialnych” oraz „podnoszenie poziomu kompetencji medialnych będące wynikiem m.in. edukacji medialnej oraz aktywności seniorów w sieci odgrywają istotną rolę w zmniejszeniu wykluczenia cyfrowego tej grupy społecznej” (s. 8).

Praca została napisana z wykorzystaniem teorii mediatyzacji, teorii społeczeństwa sieciowego oraz kompetencji medialnych. Taki wybór został podyktowany bieżącą tematyką (związku jakości życia osób starszych w społeczeństwie cyfrowym), ale nie zabrakło także elementów historii komunikacji, w tym ewolucji komunikacji i mediów, czym Autorka chciała podkreślić szeroki wachlarz form i sposobów porozumiewania się przez grupę swoich respondentów.

Poziom szczegółowości w tym względzie jest niezwykle. Dla przykładu: „Rosjanie Borys Rosing i Władimir Zworikin, niezależnie od siebie, pracowali nad stworzeniem kineskopu. Pierwsza transmisja miała miejsce w 1928 roku. Od 1936 roku zaczęto na stałe nadawać programy telewizyjne. W Polsce po raz pierwszy nadano audycję telewizyjną w 1938 roku. Państwa europejskie walczyły o wypracowanie standardów, które umożliwiały przekaz telewizji kolorowej. Francja i RFN to pierwsze kraje którym się to udało. W 1953 roku stosowano już system NTSC (National Television System Committee). Rozwój telewizji następował w różnym czasie po obydwu stronach Atlantyku. Pojawiały się też pierwsze refleksje nad jej wpływem oraz tematy związane z potrzebą kontroli nadawanych programów” (s. 104). Można się zastanawiać, czy w kontekście podjętego tematu dzielenie się wiedzą zdobytą w czasie studiów powinno znaleźć swoje miejsce w recenzowanej pracy. Uzasadnieniem mogą być dalsze części pracy, w których na plan pierwszy wysuwają się właśnie kwestie teoretyczne związane z mediami, które są niewątpliwie ważne dla Autorki w aspekcie zaproponowanego tematu.

W zakresie kwestii definicyjnych i wprowadzenia do zagadnienia praca jest bardzo dobrze skomponowana. Badaczka opisała analizowaną społeczność seniorów wedle kilku źródeł. Według Słownika Języka Polskiego (senior jako najstarszy wiekiem członek rodziny lub rodu), zgodnie z Ustawą z 11 września 2015 roku o osobach starszych (senior jako obywatel, który ukończył 60 rok życia), czy – zdaniem organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) – osoba, która ukończyła 65 rok życia. Badaczka, zauważając zmienną dynamikę starzenia się, ostatni z wymienionych czynników uznała za definicyjny. Słusznie wyeksponowała także termin: kompetencje medialne, które – zgodnie z literaturą, jaką podaje – określają umiejętności, wiedzę i postawy, które pozwalają jednostkom skutecznie korzystać z mediów. Należą do nich: literalność (literacy) w korzystaniu z mediów oraz umiejętność analizowania oraz tworzenia informacji, krytyczne podejście do mediów oraz ich użytkowania. Autorka określiła także cztery konteksty kompetencji medialnych, do których zaliczyła: „umiejętność korzystania z mediów za pomocą zdobytej wiedzy”, „biegłość posługiwania się różnymi mediami wraz z umiejętnością krytycznego myślenia o nich”, „poziomy umiejętności i kompetencji w posługiwaniu się nowymi technologiami” oraz „świadomość istnienia wirtualnej tożsamości” (s. 10).

Na bazie wspomnianych teorii oraz korzystając z metod badawczych, wspomagających analizy wybranych aspektów priorytetowego problemu badawczego, Autorka zastosowała najbardziej znany model mieszany (ilościowo-jakościowy) poprzedzony przeglądem literatury przedmiotu w początkowych rozdziałach pracy oraz analizą danych zastanych (analizy statystycznych danych wtórnych, dane Głównego Urzędu Statystycznego, Krajowego Instytutu Mediów, raporty i inne bazy danych). Jedną z najważniejszych części pracy miały być, zawarte w rozdziale czwartym, indywidualne wywiady pogłębione jako przykład zastosowania *sensu stricte* metody jakościowej (badaczka prowadziła rozmowy z użyciem scenariusza, zawierającego pytania odnoszące się do hipotez i przygotowanych wcześniej pytań badawczych). Taki dobór metod miał pozwolić na uchwycenie zjawiska w sposób niepodważalny, a także umożliwić ukazanie długoterminowych zmian dotyczących kwestii demografii i aspektu społecznego, dotyczących grupy seniorów.

Takie metodologiczne założenia poczynione w pierwszej części pracy pozwalają na wysoką ocenę w zakresie zastosowanych technik i metod badawczych, bowiem pozwala to na śledzenie rozwoju procesu i uchwycenie istoty problematyki poruszanej w pracy,

a w końcowych rozdziałach na podsumowanie i wyciąganie wniosków. Tym samym spełnione zostały warunki umożliwiające udzielenie odpowiedzi na poszczególne pytania badawcze i uprawdopodobnienie postawionych na początku pracy dwóch głównych hipotez.

Dobór respondentów związany był z miejscem najbardziej znanym badaczce, a więc z województwem lubelskim. Chociaż podaje ona powody celowego wyboru tej właśnie społeczności i widzi możliwość częściowego uogólnienia tych wniosków na całe społeczeństwo, wydaje się, że w tym względzie potrzebne byłyby jeszcze badania komparatystyczne. Skupienie się na specyfice wywiadu pogłębionego (rozumianego jako szczegółowa eksploracja tematu w dłuższej rozmowie) spowodowała także, że aspekt jakościowy stał się dominujący. Podsumowując tę składową oceny dysertacji, należy podkreślić fakt, że badaczka jest świadoma badań, jakie powstały w zakresie omawianej tematyki, ale i zdaje sobie sprawę, iż jej wkład może być zaledwie częściowy (co jest związane z celowym ograniczeniem grupy badawczej).

Na pochwałę zasługuje głęboki namysł Autorki nad wkładem, jaki dla nauki mogą mieć działania, podjęte w recenzowanej pracy. Należy pogratulować badaczce dysertacji jak i Pani Promotor pracy naukowej interesującego spojrzenia na wybrany problem, popartego znajomością tematyki medialnej w odniesieniu do analizowanej grupy wiekowej. Wpływ mediów na sferę społeczną jest niezaprzeczalny, ale sam przedmiot refleksji zorientowany na wykazanie potrzeby kształtowania kompetencji medialnych i edukacji medialnej jest ciągle wart uwypuklenia. Reasumując, problem do analizy został wybrany poprawnie, cel i hipotezy jasno określone i w toku prowadzonych analiz i wnioskowania poddane odpowiedniej weryfikacji.

3. Ocena poprawności struktury rozprawy oraz jej zawartości merytorycznej

Praca, dotycząca analizy aktywności seniorów w sferze komunikacji społecznej społeczeństwa usieciowionego, prowadzona jest w wykorzystaniem metod ilościowo-jakościowych. Liczy ona łącznie 351 stron, z czego bibliografia, aneks zawierający pytania do scenariusza wywiadów pogłębionych (IDI), katalog kompetencji medialnych dla seniorów, a także rozszerzony spis treści, tabel, wykresów, rysunków oraz streszczenia mieszczą się na końcowych kartach, począwszy od strony 307. Pod tym względem jest to szerokie opracowanie spełniające wymogi dysertacji co do objętości, ale i w zakresie merytorycznym – w odniesieniu do sedna poruszanych problemów. W zakresie formalnym ważne jest także podkreślenie poprawnej struktury kolejnych rozdziałów i ich zawartości merytorycznej oraz część dotycząca przeprowadzonych wywiadów. Wspomnianą strukturę rozdziałów należy ocenić jako metodycznie prawidłową.

Na wstępie Autorka pracy umieszcza swoje badania w obrębie nauk o komunikacji społecznej i mediów w kontekście senioralnym oraz związanym z kompetencjami medialnymi tej grupy, czego potwierdzeniem są m.in. szczegółowe pytania badawcze: (Pb1) jaka jest społeczno-kulturowa pozycja seniorów we współczesnych społeczeństwach usieciowionych?; (Pb2) jaka jest przydatność teorii mediów, w tym teorii mediatyzacji i teorii sieci oraz społeczeństwa sieci, w zakresie charakterystyki zmian społeczno-kulturowych związanych z mediami, którym podlegają seniorzy?; (Pb3) jaka jest przydatność koncepcji kompetencji medialnych w zakresie charakterystyki aktywności seniorów online?; (Pb4) jaki jest zakres i charakter aktywności komunikacyjnej seniorów realizowanej w sieci?; (Pb5) w jaki sposób narzędzia komunikacji online umożliwiają seniorom realizację ich potrzeb komunikacyjnych, w tym potrzeb kontaktu społecznego?; (Pb6) jakie znaczenie mają kompetencje medialne dla aktywności seniorów w społeczeństwie sieci? oraz (Pb7) jakie znaczenie ma edukacja medialna dla aktywności seniorów online i w jaki sposób przeciwdziała ich wykluczeniu cyfrowemu?

Badaczka przeprowadza następnie charakterystykę źródeł badawczych, ujawnia także w sposób niezwykle szczegółowy – co cenne w dłuższych pracach naukowych – zawartość poszczególnych rozdziałów, a nawet podrozdziałów i tłumaczy wybraną przez siebie metodykę badań.

W kolejnych rozdziałach prowadzi konsekwentnie opis badanych zjawisk, przechodząc od kwestii teoretycznych do sfery *praxis*, a całość podsumowuje klarownym zakończeniem i podaniem wniosków końcowych.

W pierwszym rozdziale (*Seniorzy we współczesnym społeczeństwie*), badaczka przypomina społeczne uwarunkowania i przedstawia charakterystykę oraz pozycję seniorów. Grupa ta została ukazana na tle demograficznej i społecznej struktury ludności. Wskazane zostały także takie kwestie, jak starzenie się społeczeństwa oraz zmieniający się stosunek seniorów do technologii medialnych i komunikowania sieciowego, w tym wzrastającą aktywność seniorów we współczesnym świecie.

W kolejnych rozdziałach badaczka zajmuje się sferą komunikowania i mediów, a także wskazuje na istotne teorie sieci komunikacyjnych i kompetencje medialne. Na początku drugiego rozdziału przedstawione zostały założenia teoretyczne oraz fakty związane z historią środków społecznego przekazu (badania nad komunikacją w ramach pięciu epok teorii komunikowania). Takie tło było, zdaniem Autorki, konieczne dla zrozumienia specyfiki (ograniczeń i uwarunkowań) funkcjonowania analizowanej grupy w zmediatyzowanym świecie. W tym miejscu przedstawione zostały także założenia szkoły empirycznej i krytycznej.

Kolejny rozdział został poświęcony koncepcji kompetencji medialnych. Autorka szczegółowo przedstawiła wszystkie komponenty oraz sposoby pomiaru tychże kompetencji, wymieniając nawet ich katalog i przykłady odpowiadające założeniom teoretycznym. Autorka podkreśla także znaczenie edukacji medialnej, która w dużej mierze skupia się na wydobywaniu wskazanych kompetencji oraz ujmowaniu ich w konkretnych systemach. Jest to bardzo dobra część dysertacji, potwierdzająca przygotowanie Autorki w zakresie medioznawczym.

Czwarty rozdział (*Aktywność seniorów online – wyniki badań własnych*) to zapowiadana wcześniej – empiryczna część pracy, zawierająca wyniki prowadzonych badań. Na podstawie danych pierwotnych, tj. wypowiedzi seniorów, powstają wnioski, które odnoszą się do postawionych w pracy hipotez.

Tym, co warto podkreślić w poszczególnych rozdziałach jest biegła znajomość literatury przedmiotu. Obok prac dotyczących samej polityki senioralnej, w zakresie teorii

komunikowania społecznego i mediów, można odnaleźć prace takich badaczy, jak Denis McQuail, Manuel Castells, Peter Burke, a z rodzimych: Walery Pisarek, czy Tomasz Goban-Klas; w odniesieniu do teorii mediatyzacji, zostały przypomniane prace m.in. Andreasa Heppa; w odniesieniu do teorii sieci komunikacyjnych i teorii społeczeństwa sieci – dokonania Jana van Dijka oraz wspomnianego Manuela Castellsa. Przegląd literaturowy ma charakter globalny (prace badaczy kanadyjskich i amerykańskich, a także związanych w myślą europejską).

Na tle przedstawionego opisu, odnoszącego się do niniejszego punktu oceny, należy stwierdzić, że ostateczna ocena struktury rozprawy – jej poprawność formalna i zawartość merytoryczna w świetle przedstawionych uwag jest pozytywna i zasługuje na wyróżnienie.

4. Uwagi merytoryczne do treści rozprawy

4.1. Uwagi ogólne:

Autorka podeszła do wybranego przez siebie tematu w sposób kompleksowy. Umiejętnie wykazywała związki pomiędzy zagadnieniami społecznymi i medialnymi. W wysoko ocenianej pracy przytrafiają się pewne niedociągnięcia, czy kwestie, które mogą budzić wątpliwości u czytelnika. Tym, co w zakresie merytorycznym może prowokować do zadania pytania Autorce, jest wykorzystywanie tylko niektórych odpowiedzi pochodzących z wywiadów pogłębionych. W pracy, obok zdawkowej informacji, ile osób zostało przebadanych, nie ma dokładnych zestawień (np. tabelarycznych) w odniesieniu do osób badanych. I tak, po zadaniu pierwszego pytania badawczego spotykamy się z 19 odpowiedziami, na drugie pytanie zostało przytoczonych 11 odpowiedzi, na trzecie – 22 odpowiedzi, na czwarte – 14 itd. Można odnieść wrażenie, że rozdział ten to jakby zestawienie wielu studium przypadku. Na potwierdzenie zasadności tej tezy można przytoczyć choćby następujący fragment: „Odpowiadając na to pytanie jedna z respondentek zwróciła uwagę, że nie należy się bać prosić bliskich o pomoc, gdy jest taka potrzeba. Rodzina tej kobiety zaangażowała się w jej kształcenie związane z użytkowaniem internetu i nowych mediów. Już same wspólne próby takiej nauki zbliżały członków rodziny: *Wnuki babcią przy komputerze były zachwycone. Żebym mogła obsługiwać myszkę nawet wnuczka przynosiła mi specjalne gry, które powodowały, żebym się nauczyła obsługiwać strzałki. Tak. Jeżeli babcia ma problemy ze wzrokiem powiększono mi myszkę, potem nauczono mnie jak trzeba tekst powiększyć. Tak to są rzeczy, dlatego z wieloma rzeczami się nie zgadzam, tak*

*strasznie młodzi się nie interesują seniorami, bo to trzeba poprosić o tą pomoc. Pierwsza sprawa trzeba poprosić o tą pomoc. No trudno, żeby mi tam wnuczka pokazała jak coś tam się robiło, bo jej paluszki to szybko chodziły, ale poprosiłam [imię] pomalutku, to wnuczka pomalutku pokazała co jak robić (kobieta, 80 l.)” (s. 288). Takie ujęcie tematu przez Autorkę nie jest niewystarczające, ale prowadzi do wniosków, które mają charakter ogólny. Píše ona bowiem: „Zaczynając od czwartego pytania badawczego (Pb4), które jako pierwsze odnosi się bezpośrednio do badań empirycznych i opisując zakres i charakter aktywności seniorów realizowanej w sieci, można stwierdzić, że jest on zróżnicowany i zależy od indywidualnych potrzeb i zainteresowań” (s. 293). Bardzo zachęcam Autorkę do wykorzystania przeprowadzonych badań i wykorzystania zdobytej wiedzy w celu przygotowania w przyszłości np. autorskich kategoryzacji albo programów dla wybranej przez siebie grupy społecznej. Tym bardziej, że sama badaczka potwierdza ten sąd, pisząc: „Analiza treści medialnych oraz sposobu, w jaki seniorzy są reprezentowani w mediach, pozwala na zidentyfikowanie dominujących narracji i stereotypów związanych ze starzeniem się. Teoria mediatyzacji oraz teorie sieci i społeczeństwa sieci umożliwiają zrozumienie, w jaki sposób te reprezentacje mogą wpływać na samopoczucie i identyfikację seniorów oraz na ich rolę w społeczeństwie” (s. 300). W pełni zgadam się z badaczką, gdy stwierdza: „Warto zwrócić uwagę, że przedstawione w niniejszej pracy wnioski z badań mogą zostać zastosowane w praktyce przy tworzeniu programów edukacyjnych, projektowaniu produktów i usług dedykowanych seniorom. Mogą one być elementem doradztwa w zakresie polityk publicznych dotyczących seniorów w Polsce i w Unii Europejskiej, wsparcia grup wykluczonych (m.in. poprzez projekty i działania oddolne), czy wspierania usług z sektora e-zdrowia” (s. 306). Równocześnie widzę możliwość udzielanie przez specjalistkę z zakresu komunikacji społecznej i mediów szczegółowych wskazań dla osób zajmujących się polityką senioralną. Niejako początkiem tej współpracy mógłby by zamieszczony na stronie 337 w Aneksie 2. Katalog kompetencji medialnych dla seniorów, opracowany na podstawie pracy: *Katalog kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych* przez zespół: W. Budzisz, M. Cywińska, R. Czajka, A.J. Dąbrowska, P. Drzewiecki, D. Głowacka, W. Gnoiński, A. Gruhn, L. Hojnacki, J. Jasiewicz, J. Lipszyc (Fundacja Nowoczesna Polska i Narodowy Instytut Audiowizualny,
https://edukacjamedialna.edu.pl/media/chunks/attachment/Katalog_kompetencji_medialnych_2014_EudBrrI.pdf [5.05.2024]).*

4.2. Uwagi szczegółowe:

Autorka pracy posługuje się sprawnie językiem naukowym. Nie ma tendencji to przeplatania naukowych fraz wtrąceniami z zakresu publicystyki, co warto podkreślić, bo staje się to manierą w niektórych pracach doktorskich. Nie ustrzegła się jednak pewnych drobnych błędów, wynikających być może z niewielkiego doświadczenia w pisaniu prac naukowych.

Wiele z tych drobiazgów bardzo łatwo jest usunąć („przypadały 53 dzieci osoby – w tym 23 najmłodszych i 30 seniorów” – zastosowanie kolorowego tła pomiędzy wyrazami) - s. 32. Brak wskazanych dostępów z dnia przy źródłach internetowych (np. s. 47, przypis 165) lub zastosowanie zróżnicowanych form zapisu: [data dostępu], w przypisie 434: T. Goban-Klas, *Panta rei, czyli teoria komunikowania w erze wodnika*, „Studia Medioznawcze”, 2001, 4(5), ss. 11-18, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/129734/goban-klas_panta_rei_czyli_teoria_komunikowania_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y [data dostępu: 22.05.2021] – s. 121. Wstawianie kropki pomiędzy imieniem i nazwiskiem, np. „Wspomniani badacze wypracowują przyszłość teorii mediatyzacji poprzez wspólne podtrzymywanie dialogu w swoich pracach badawczych. Coraz bardziej słyszalny jest również głos polskich badaczy: Teresy Sasińskiej-Klas, Małgorzaty Molędy-Zdziech, Ewy Nowak-Teter, Agnieszki Hess, Stanisława Michalczyka, Rafała Pastwy, Katarzyny Kopeckiej-Piech, którzy skupiają się na takich perspektywach jak: mediatyzacja polityki, religii czy sportu, szukając jednocześnie kolejnych pól badawczych” - s. 136. Zauważalne są też drobne literówki, np. „Tabela 10. Przykłady dobrych praktyk w województwie lubelskim na rzecz przeciwdziałania z wykluczeniu cyfrowemu” (powinno być: przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu); błąd w inicjale imienia w przypisie 379: W. Pisarek, *O mediach i języku. Wiedza o komunikowaniu – nazwy i zakres*, [w:] Bauer S., Chudziński E. (red.), *Seria Dziennikarstwo i świat mediów*, TAIWPN Universitas, Kraków 2007, s. 15. Właściwe imię, to Zbigniew Bauer (s. 111). Zdarzają się także przypadki łączenia w wyliczeniach małych i wielkich liter, np. „Harold Lasswell przedstawił model komunikowania perswazyjnego. Dokonał podziału aktu komunikowania masowego na pięć części: kto mówi? Co mówi? Jakimi kanałami? Komu? Z jakim skutkiem?419.” - s. 118. Wszystkie takie niespójności są zapewne wynikiem długotrwałej pracy nad tekstem, z którym Autorka „spotykała się na co dzień” i niejako przyzwyczajona do tekstu skupiała się na stronie merytorycznej, a – co zrozumiałe – na etapie ewentualnej publikacji wydawniczej będą dostrzeżone. Jest to z mojej strony ledwie sugestia, gdyż praca jest warta przygotowania jej do upublicznienia.

Chciałabym jednak zaznaczyć, że większość badań pochodzi z okresu: 2020-2022 i starszych (np. Wykres 4. Wskaźnik sytuacji dochodowej osób starszych według klasy miejscowości zamieszkania w 2018 r.), więc – w razie decyzji o przygotowaniu książki – warto byłoby wspomóc się także badaniami bieżącymi pochodzącymi z najnowszych publikacji i raportów.

Podsumowując, praca napisana jest w sposób klarowny. Niewielkie uchybienia nie stanowią przeszkody w zapoznawaniu się z kolejnymi częściami dysertacji, a niektóre stwierdzenia prowokują do zachęcenia Autorki do dalszej pracy. Ciekawy w tym kontekście jest fragment dotyczący ról seniorów, gdy badaczka je wymienia: „role rodzinne (w tym rola „mędrca)”, koleżeńskie i sąsiedzkie. Rola rodzinna wydaje się najpopularniejsza w odbiorze społecznym. W tej roli seniorki i seniorzy są żonami, mężami, babciami czy dziadkami. Do tych ostatnich ról często podchodzi się stereotypowo, jak do ich obowiązku czy powinności”) – s. 44. W obliczu zmieniającego się społeczeństwa oraz dominacji nowych idei, tematyka ta jest z pewnością interesująca poznawczo dla Autorki, która staje się ekspertem w zakresie tematyki senioralnej.

W świetle dotychczasowych uwag, poczynionych w tym punkcie, ocena merytorycznej zawartości pracy jest pozytywna.

5. Ocena wykorzystanych materiałów źródłowych

Autorka cechuje się znakomitą wiedzą w zakresie temat teorii społecznych, a przede wszystkim dyscypliny nauk o komunikacji społecznej i mediach. To wielki walor tej pracy. Bibliografia rozprawy jest obszerna i wyczerpująca (Autorka przywołuje badania dotyczące nawet kilku dekad wstecz). Zastosowanie podziału na źródła – dokumenty, źródła wywołane (wywiady pogłębione IDI) i dalej – opracowania naukowe: słowniki i encyklopedie, monografie książkowe, artykuły w czasopismach naukowych oraz materiały internetowe, powoduje, że można z łatwością ocenić materiał źródłowy.

6. Ocena strony formalnej rozprawy

6.1. Uwaga ogólna.

Pod względem formalnym pracę należy ocenić jako prawidłową. Odnosi się to do budowy poszczególnych rozdziałów i zastosowanej techniki pisania.

6.2. Uwagi szczegółowe:

Niewielkie potrzeby w zakresie edytorskim (np. błędy w zapisach przypisów, nieusunięcie w pracy przeznaczonej do wydruku tzw. sierot etc.) wymagają korekty (a zajęłoby to dużo przestrzeni w niniejszej recenzji), więc pozostawiam to do wnikliwego przejrzania Autorki w porozumieniu z Redaktorem technicznym. Potknięcia formalne nie są w dysertacji sprawą zasadniczą, ale zwracam na nie uwagę, bo warto się do nich ustosunkować przed ogłoszeniem tekstu drukiem.

Równocześnie trzeba mocno podkreślić, że Autorka w sposób poprawny i bardzo swobodny posługuje się językiem polskim, kiedy przygotowuje scenariusze wywiadów i w zakresie stricte naukowym. Ujawnia się tutaj duży talent pisarski badaczki, co pozwala na płynne zapoznawanie się z materiałem, przedstawionym do oceny i stanowi niewątpliwie duży atut niniejszej pracy. Opanowanie w wykorzystaniu różniącego się co do strony formalnej języka z zakresu tematyki senioralnej i medioznawczej nie jest zadaniem łatwym, ale Autorce dysertacji udało się to w stopniu bardzo wysokim.

W zakresie uwag pozytywnych warto także podkreślić przywiązanie Autorki do sfery teorii medialnych, cenne odniesienia do łączenia obu sfer (komunikacji i kwestii społecznych), umiejętne przygotowanie tez do wywiadów eksperckich oraz skrupulatność w ich opisie.

6. Syntetyczna ocena rozprawy i konkluzja końcowa

Art.187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023.742), którego zasadnicza część odnosi się do podejmowanych kwestii oceny pracy i brzmi: „Rozprawa doktorska przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego (...) powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”, stanowi podstawę konkluzji przedstawionej recenzji.

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Joanny Kukier zatytułowana KOMPETENCJE MEDIALNE SENIORÓW W SPOŁECZEŃSTWIE SIECI potwierdza nabycie przez Autorkę dysertacji zdolności samodzielnego prowadzenia pracy

naukowej. Niniejsza recenzja dokumentuje i udowadnia umiejętność i kompetencje Autorki. **Tym samym stwierdzam, że przedstawiona rozprawa Pani mgr Joanny Kukier spełnia warunki ustawowe stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Autorki do dalszego toku przewodu doktorskiego.**

Handwritten signature in black ink, reading "Kludia Gwanajosi". The signature is written in a cursive, flowing style.

07.07.2024 r.